

El Parlament britànic

LA IDEA DE DEMOCRÀCIA EN JOHN LOCKE

JOAN ORDI

PRESENTACIÓ

El món tan convuls de la política en el si de les nostres democràcies ens obliga a reflexionar un altre cop sobre els fonaments i el funcionament del poder polític. Sembla interessant, al respecte, repassar la primera fonamentació filosòfica de l'actual Estat democràtic. És possible que, en l'evolució històrica i política dels segles posteriors, se'ns hagin anat enfosquint aquelles primerenques intuïcions fonamentals que van causar una de les revolucions més notables i efectives de la humanitat: el pas d'un règim polític basat en el privilegi d'uns pocs i la manca de drets de la gran majoria, els súbdits, a un sistema en què tota persona és reconeguda com a ciutadana en plenitud de drets, copartípic i corresponsable de la vida pública, i en absoluta igualtat jurídica. Adrecem la nostra mirada, doncs, a la concepció filosòfica de la política de John Locke (1632-1704).

DEMOCRÀTIC, DEMÒCRATA

Democràtic i *demòcrata* no són paraules equivalents. Aquí prenem la primera en el sentit de la constitució de l'Estat que separa el poder legislatiu, l'executiu i el judicial, els força a un control mutu i evita així la concentració abusiva de prerrogatives, instruments coactius i institucions en mans d'una sola persona (autocràcia: monarquia absoluta, imperi, dictadura...) o d'un grup minoritari

(oligocràcia: oligarquia política, dictadura militar, totalitarisme de partit...). I entenem el segon mot com el qualificatiu escaient a les conviccions i el tarannà d'una persona o institució que es regeix per l'ideal d'una societat i Estat democràtics. Amb aquests aclariments volem preguntar-nos si la proposta de l'Estat polític de John Locke respon a un ordenament democràtic de la cosa pública i també si la seva figura política és mereixedora de ser tinguda per demòcrata. L'article vol argumentar una resposta a cada qüestió, però totes dues se superposen en l'arrel, com es veurà clar al final.

ELEMENTS BIOGRÀFICS

Comencem per la segona. Conté la biografia del filòsof algun element aclaridor? Va néixer a Wrington, al nord de Somerset (Anglaterra), el 1632, en el si d'una família calvinista de bona posició. A Òxford va ser professor de grec i de retòrica, i també es va interessar per la medicina i la botànica. El 1666 va començar a treballar pel comte de Shaftesbury, líder del partit liberal, i es va involucrar en la política. Després de romandre quatre anys a França (1775-1779), va tornar al seu país en un moment de fort enfrontament polític entre el rei Carles II i el Parlament, que va acabar amb la dissolució de la cambra legislativa. El comte de Shaftesbury va haver de fugir a Holanda per haver conspirat contra el monarca i Locke el va acompanyar. Amb el triomf de la Revolució

Gloriosa de 1688, va tornar a Anglaterra, va enllestir les seves obres senyeres —com l'*Assaig sobre l'enteniment humà* i els dos *Tractats sobre el govern civil* i les dues *Cartes sobre la tolerància*— i es va retirar, els darrers anys de vida, en una casa de camp a Essex, prop de Londres, on va morir el 1704. Resulta evident, doncs, la influència d'alguns trets biogràfics en les seves conviccions polítiques: a) l'oposició, des del protestantisme calvinista, al monarquisme catòlic i la lluita contra la parcialitat en matèria religiosa; b) la vinculació al partit liberal i el compromís amb els drets del Parlament enfront de la corona; c) la defensa de la tolerància ideològica i política, així com el refugi temporal a Holanda, país de més llibertat, on trobava que era possible que la república només servís per procurar, preservar i fer progressar els interessos civils dels ciutadans; d) i la definició, justament, d'aquests interessos civils en termes de funció pròpia i específica de l'Estat, en tant que aquest ha de promoure la vida, la llibertat, la salut, la tranquil·litat del cos i la propietat privada de diners, terres, cases, mobles i coses semblants perquè els ciutadans puguin viure dignament. Per aquestes raons es pot afirmar que John Locke ens ha deixat un testimoni prou clar del tarannà personal que correspon a un demòcrata, tot i que limitat, òbviament, a la perspectiva de la burgesia del segle XVII.

ORIGEN DEL PODER POLÍTIC I DE L'ESTAT

Passem ara a la primera qüestió: és democràtic el tipus d'Estat que Locke propugna? Dilucidem-ho a partir dels fragments del *Segon tractat sobre el govern civil* (1690) que han estat escollits per les PAU 2017: capítols I, II, III i VIII, i capítol XIX, seccions 211-229. Esperem afavorir també així la preparació de la prova d'Història de la Filosofia per als alumnes de batxillerat. Ens concentrarem tan sols en aquells elements que estan més relacionats amb l'estructura política de l'Estat.

Prenem, per tant, en consideració el cap. 1, que tracta justament del poder polític. Segons l'autor, cap raça ni família humana no té preeminència sobre les altres, ni posseeix cap dret hereditari que es remunti a Adam. No existeix, doncs, el suposat domini privat ni la suposada jurisdicció paternal d'Adam, que després haurien heretat els monarques per voluntat divina. Per tant, cal cercar una altra teoria per explicar el sorgiment o origen i legitimitat del govern i del poder polític. I haurà de ser una teoria natural, no basada en cap revelació divina de què doni testimoni la Bíblia. En aquest sentit, cal entendre el poder polític com el dret de dictar lleis, sota pena de mort i altres càstigs menys greus, i el dret d'executar aquestes lleis, per tal de regular i preservar la propietat, i en defensa de l'Estat davant d'injúries estrangeres, amb la intenció de garantir el bé públic.

LA SUPOSICIÓ D'UN ESTAT DE NATURA PREVI

Passem ara al cap. 2, que desenvolupa la teoria de l'estat de natura, anterior a l'existència de la societat estructurada políticament com a Estat. Les persones hi gaudeixen de perfecta llibertat, disposen com volen de les seves possessions i vides, i ningú no està subordinat o sotmès a ningú. És un estat de perfecta igualtat. Ara bé, estat de llibertat no vol dir estat de llicència o llicenciositat: ningú no té la llibertat de destruir-se a si mateix ni de fer mal a cap altra criatura en relació amb la vida, la salut, la llibertat i les possessions o propietat personal. En l'estat de natura regeix aquesta llei de la raó, que ho governa tot: tothom està obligat a preservar la resta de la humanitat, respectant la vida i sense posar obstacles als mitjans que són necessaris per garantir-la. I el càstig ha de seguir els dictats de la serena raó i de la consciència, i aplicar penes proporcionals a la transgressió, perquè així es repari el mal causat, es dissuadeixin altres possibles transgressors i ningú no sigui un perill per a ningú.

Així, en l'estat de natura, tothom té el poder de matar un assassí i el dret de protegir els homes dels atacs d'un criminal. I, un cop creada la societat i el poder polític que la governa, aquesta llei de natura es traspasa als magistrats que en una comunitat executen les lleis que hi regeixen: cap magistrat no té més poder que el que la natura dóna a cada home sobre una altra persona. No es pot acceptar, doncs, la doctrina del poder absolut, que exigeix els prínceps de complir les lleis vigents en el seu propi país. Més encara: les lleis humanes només són justes si es basen en la llei de natura. O sigui, el criteri de la justícia és extrajudicial i es col·loca en un àmbit previ i més fonamental: la llei racional gravada en la natura humana, una llei ètica. El criteri de la legalitat està sotmès al metacriteri ètic de la racionalitat i de la universalitat.

Aquest estat natural, però, no és pas suficient per garantir els interessos civils o drets humans fonamentals, com diríem avui. Ens podem quedar ben aviat sense l'idil·li de l'estat natural: l'amor propi, la passió i el desig de venjança sovint aboquen a abusos contraris a la mateixa llei natural. Els governs civils existeixen, doncs, per posar límit a la parcialitat i a la violència dels éssers humans, que són els inconvenients de l'estat de natura. O sigui —i aquí rau un tret molt modern del pensament polític de Locke—, de la llei de natura no se n'escapoleix ningú, ni els monarques absoluts, que també hi estan sotmesos: cap monarca no té la llibertat absoluta de jutjar, només ell, en la seva pròpia causa, ni de fer amb els seus súbdits el que vulgui. I els individus no estan obligats a sotmetre's a la injusta voluntat de ningú. I, com ja afirmava Thomas Hobbes, l'estat de comunitat o estat social es va crear en virtut d'un pacte i, com hi afegeix John Locke, a causa del fet que ningú no és capaç de garantir-se sol les coses que són necessàries per a la vida. La societat política apareix, doncs, quan es produeix un consentiment entre éssers humans, que són de natural lliures i iguals, i que decideixen fer-se membres d'una comunitat per preservar millor la igualtat i la llibertat.

L'ORDRE JUST TRENCAT PEL MATEIX PODER

Afrontem ara el cap. 3, que ens posa davant del ulls una situació ben real: l'estat de guerra. Un cop constituïts la societat i l'Estat polític que la vertebrava, ens trobem en un estat de civilització, que integra la bondat de l'estat de natura i alhora supera els límits d'aquest, per la qual cosa es pot garantir ara molt millor l'acompliment de la llei racional natural. Ara bé, això no implica que no es pugui produir una situació d'estat de guerra en el si d'un Estat polític. Quan passa això? Sempre que algú intenta posar un altre ciutadà sota el seu poder absolut, es posa a si mateix en una situació de guerra contra ell. Convertir els altres en esclaus viola la llibertat i igualtat naturals, i el necessari consentiment que se'n deriva per donar legitimitat a les lleis. La llibertat és el fonament natural de tots els altres drets i obligacions. És legal, doncs, matar un lladre o qui atempta contra la vida d'altri i fa ús de la força i de la violència. Si ens prenen la llibertat, a continuació ho podem perdre tot. Qui atempta contra els altres, introdueix un estat de guerra en la societat, que és incompatible amb la finalitat del pacte social: garantir la vida.

Hi ha així una clara diferència entre l'estat de natura i l'estat de guerra. El de natura és un estat de pau, bona voluntat, assistència mútua i conservació. El de guerra és un estat d'enemistat, malícia, violència i mútua destrucció. En l'estat de natura, els homes viuen junts conforme a la raó, sense un poder constituït que sigui comú i superior a tots i que tingui autoritat per jutjar la conducta dels membres de la societat. En l'estat de natura tothom té dret a fer la guerra a un transgressor de la llei natural i matar-lo. La força que s'exerceix sense dret produeix un estat de guerra. Per la seva banda, en societat tothom està subjecte al just arbitri de la llei. I l'estat de guerra consisteix aleshores en una manifesta perversió de la justícia i en una òbvia tergiversació de les lleis, ja que es fa ús de la violència o es comet una injúria, i les lleis deixen de poder protegir i rescabalar l'in-

nocent. No oblidem que és justament per evitar l'estat de guerra que els homes s'han posat, ells mateixos, en un estat de societat, han abandonat l'estat de natura i han creat l'Estat polític. De fet, l'estat de guerra queda eliminat quan hi ha una autoritat, un poder terrenal al qual es pot apel·lar i del qual es pot obtenir reparació. Les controvèrsies troben així un mitjà de resolució. I quan no hi ha un jutge sobre la terra, l'únic recurs que resta és l'apel·lació al Déu que està en el cel, origen de la llei de justícia natural i racional. I en aquest cas cadascú és l'únic jutge en la seva pròpia consciència, sabent que un dia haurà de retre comptes de la seva conducta al Jutge Suprem.

COM S'HAN FORMAT POLÍTIICAMENT LES SOCIETATS

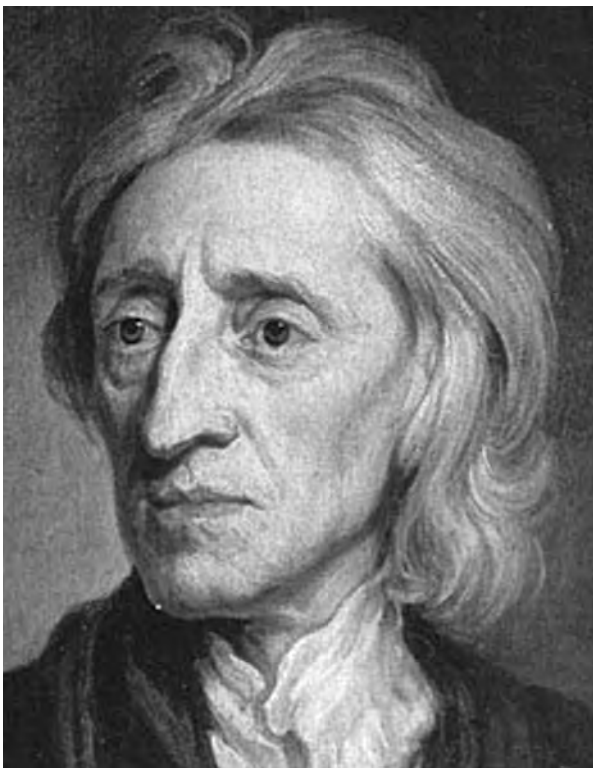
L'argumentari del cap. 8 s'ocupa de l'origen de les societats polítiques. ¿Com i per què s'han format les societats polítiques, les societats estructurades políticament sota els poders de l'Estat? Ja en coneixem la resposta: mitjançant un acord entre els individus lliures i formant així una comunitat o govern, a fi de conviure els uns amb els altres de manera confortable, segura i pacífica, i gaudint de les propietats personals sense risc i amb la millor protecció dels poders públics. Es produeix així, mitjançant el pacte social, la incorporació a un cos polític, que té el poder d'actuar corporativament, movent-se en una sola direcció, gràcies a la voluntat i la determinació o consens de la majoria. Així, un cop creada la societat política, cadascú està obligat per consentiment a sotmetre's al parer de la majoria. Aquest pacte original que dóna lloc a la societat obliga tot individu que s'hi incorpora, en el sentit que resta sotmès a les decisions de la majoria i a ser guiat per ella. El consens de la majoria ha de ser rebut com un acte de tothom, amb força per obligar cada individu. I no cal demanar un consens absolut, perquè és impossible d'assolir a causa de les malalties i de les ocupacions, de la varietat d'opinions i de la contrarietat d'interessos.

Qui s'integra en una societat política, lliura a la majoria de la comunitat, o al nombre que s'acordi, tot el poder necessari perquè la societat assoleixi els fins que persegueix. Per tant, el que origina i constitueix una comunitat política és el consentiment d'una pluralitat d'homes (i de dones) lliures i iguals que accepten la regla de la majoria. Aquí rau el veritable origen dels governs legals del món i la justificació dels seus poders.

INSISTÈNCIA EN EL PACTE SOCIAL

¿Per què aquesta insistència de Locke —que ja trobem en Thomas Hobbes i després en Jean-Jacques Rousseau— en un suposat pacte social com a origen natural (no sobrenatural en la voluntat o decrets extrínsecs de Déu) i alhora base de la legitimitat de l'Estat? El mateix autor reconeix que cal rebatre dues objeccions contra la teoria del pacte social: 1) que no es troben exemples històrics d'una agrupació d'homes independents i iguals; i 2) que és impossible que els homes tinguin dret a crear una comunitat política, perquè *de facto* ja neixen sempre sota un govern.

Doncs bé, Locke neutralitza així la primera objecció: l'existència de molt pocs relats d'homes que van viure junts en estat de natura s'explica pels inconvenients d'aquesta condició i el desig i la necessitat d'associació. A més, arreu del món els governs són anteriors als documents sobre el seu origen. Tanmateix, les dades que tenim sobre l'origen dels règims polítics del món confirmen, amb exemples clars com el de Roma i Venècia, la teoria del pacte social. Els fets històrics són més que suficients per considerar errònia la teoria que posa a la base del poder polític el poder paternal (teoria que Locke desmunta en el *Primer tractat sobre el govern civil*). L'origen del poder polític no ha estat monàrquic i no ha pertangut al pare, tot i que en les primeres institucions d'Estats la preeminència del pare ha donat lloc a règims monàrquics. Passat, però, el punt original, gaire-

John Locke

bé totes les monarquies han acostumat a ser de caràcter col·lectiu. I mai no es va creure que la monarquia fos *iure divino* (de dret diví), ni es va admetre que el poder paternal tingués un dret de domini o que fos el fonament de tot govern: tots els orígens de governs en temps de pau s'han basat en el consens del poble.

CONSENTIMENT SI MÉS NO TÀCIT

La segona objecció diu —recordem-ho— que tots els homes neixen sota algun govern, raó per la qual és impossible que ningú estigui lliure i es pugui unir a altres homes per començar un govern nou. Si és així, però, ¿com és que hi ha tantes monarquies legals en el món, en comptes d'haver-hi un únic príncep legal i un únic govern legal, redargüeix Locke? Aquesta contradicció en

l'objecció reforça, doncs, la teoria que els homes, neixen com neixen, són lliures per natura, car poden acceptar el govern sota el qual neixen i fins i tot poden esdevenir súbdits d'un govern separat i diferent. Per tant, també així es revela falsa la teoria paternal, segons la qual tota persona que neix és súbdita del seu pare o del seu príncep i es troba així sota una obligació de subjecció i fidelitat: la humanitat mai no ha reconegut ni ha tingut en compte aquesta suposada subjecció natural (que és antinatural).

Dit clarament: el consentiment donat per homes lliures que neixen sota un govern és l'única cosa que els fa súbdits d'aquest govern. I aquest consentiment, el dóna cada individu per separat quan arriba a la majoria d'edat: tota persona que té possessions o que frueix d'alguna part dels dominis d'un govern, amb això mateix dóna el seu tàcit consentiment de submissió. I el simple fet de trobar-se dintre dels territoris del govern implica un tàcit consentiment de submissió a la legislació vigent i a la jurisdicció de l'Estat. En conclusió, la insistència en la suposada ficció del pacte social respon a l'intent de donar una explicació natural de l'Estat polític i a concretar aquest origen i legitimitat de l'Estat en la llibertat i la igualtat de tota persona, com plau subratllar al liberalisme: o l'Estat brolla de la llibertat dels individus que integren la societat, o està mancat de legitimitat per manar.

EL GOVERN POT SER DISSOLT

Per justificar aquesta tesi cal recórrer al cap. 19, seccions 211-229. El mateix fonament del poder polític fa legítima la seva supressió. Però cal distingir entre la dissolució de la societat i la dissolució del govern. Una societat o comunitat política es crea per l'acord de cada individu amb els altres, amb la finalitat d'incorporar-s'hi tots i d'actuar com un sol cos, constituint així un Estat clarament definit. Ara bé, la intromis-

sió d'una força estrangera dissol aquesta unió i llavors cada membre retorna a l'estat de natura i recupera la llibertat per valdre's per si mateix i procurar la seva pròpia seguretat. Però també hi ha causes internes de la dissolució dels governs. La primera actua quan el poder legislatiu es descompon. Aquest poder manté la voluntat única de la societat. La constitució del poder legislatiu és el primer i fonamental acte de la societat i garanteix la continuïtat de la unió dels seus membres. El poder legislatiu es descompon quan qui no ha estat designat pel poble assumeix la funció de fer lleis. En aquest cas, no estem obligats a obeir-les i cadascú pot actuar segons la seva voluntat. Es tracta, doncs, d'un cas d'usurpació d'autoritat i de poder.

Aquí Locke reflecteix l'estat de coses del seu temps: suposa que una forma de govern està constituïda per tres instàncies: 1) una persona individual, que amb caràcter hereditari assumeix el suprem poder executiu; 2) una assemblea de la noblesa hereditària (la Cambra dels Lords); i 3) una assemblea de representants elegits *pro tempore* (per un període determinat) pel poble (la Cambra dels Comuns). 2) i 3) comparteixen el poder legislatiu. Doncs bé, quan el príncep o suprem poder executiu imposa la seva voluntat arbitràriament, està canviant el poder legislatiu, ja que posa en vigor lleis diferents de les aprovades per l'únic poder constituït per fer-ho. Usurpa, doncs, un poder que no li pertoca. I, si el príncep impedeix que la legislatura es reunixi o actuï lliurement d'acord amb els seus fins, també altera el poder legislatiu, que ha de tenir llibertat per debatre sense coacció les mesures que el poble necessita. Elimina així el poder legislatiu i posa fi al govern.

En la mateixa línia: si el poder arbitrari del príncep canvia els electors o els sistemes d'elecció sense el consentiment del poble i en contra dels interessos comuns d'aquest, també el poder legislatiu pateix una alteració il·legítima. Si el príncep o la legislatura entreguen el poble a la subjecció d'un poder estranger, alteren el poder legislatiu

i dissolen el govern, atès que el poble ja no pot conservar-se com un cos social complet, lliure, independent i governat per les pròpies lleis. Per això, l'ús arbitrari del poder del príncep que acaba dissolent el poder legislatiu, el govern i la comunitat política és el crim més gran contra el proïsme de què es pot culpar un home.

EL POBLE POT RECUPERAR LA LLIBERTAT

Les situacions esmentades deixen el poble en llibertat per valdre's un altre cop per si mateix i erigir un nou poder legislatiu. El poble pot aleshores canviar les persones o el sistema, o ambdues coses. La societat mai no pot perdre el seu natiu i original dret de preservar-se ella mateixa. I ha d'emprar els mitjans de què disposa per impedir la tirania abans d'acabar completament sotmesa a ella.

Per a Locke, un govern sense lleis és un misteri en política, car obre les portes a l'anarquia on hauria de regnar la llei natural transfigurada en lleis parlamentàries a favor dels drets dels individus. Els governs també es poden dissoldre quan el poder legislatiu o el príncep (poder executiu) actuen contràriament a la missió que se'ls ha confiat, en fer-se amos i senyors de les vides, llibertats i fortunes del poble. ¿Caldria comentar aquí que l'extensió de la corrupció en les democràcies actuals ja fa temps que ens hauria obligat a aplicar aquesta «clàusula de rescissió del contracte amb l'Estat»? Qüestió delicada, certament, però que demostra fins a quin punt la teoria política dels empiristes anglesos no és gens ingènua o poc revolucionària: el poble té el dret de recuperar la seva llibertat original, ja que les fonts de la seguretat pública estan enverinades. I haurà d'actuar de manera definitiva contra els qui no el protegeixen, ja que han deixat de ser mereixedors de cap confiança. No es pot entendre la pau com un estat de violència i rapinya, que només serveix al benefici exclusiu de lladres i opressors, i que contradiu el sentit de la creació d'una comunitat política. La finalitat del

govern és el bé de la humanitat. S'ha d'evitar l'estat en què el poble sempre està sotmès a la il·limitada voluntat de la tirania, de l'abús de poder i de la destrucció de les propietats dels súbdits.

VALORACIÓ FINAL

Acabem. Siguin suficients els elements aportats per contestar la primera pregunta que ens feiem a l'inici: ¿respon l'Estat polític de John Locke a un ordenament democràtic de la cosa pública? No sembla qüestionable dir que sí. Entre les raons principals és fonamental la que estableix un origen natural del poder polític. Les democràcies modernes l'identifiquen amb la sobirania de la nació o del poble. Locke s'acull a la ficció del pacte o contracte social, però la teoria de la sobirania de la nació o del poble no pot evitar del tot fer ús de la voluntat política dels ciutadans com a fonament de l'Estat. Una certa forma de conveni, acord, consens o convergència de les voluntats lliures dels ciutadans convertits en l'interès i la finalitat de l'Estat resulta inevitable en una concepció natural de l'Estat democràtic.

Certament, caldria matisar que l'Estat de Locke és massa representatiu encara dels interessos de la burgesia liberal i de la lluita d'aquesta contra l'excés de poder de la corona. Però també cal reconèixer al liberalisme el fet que, en contra dels interessos inicials de classe, els principis de la igualtat i de la llibertat, així com del respecte radical a la vida i a la propietat privada, van poder ser generalitzats posteriorment a tot ciutadà, com els afirmem avui dia, i van constituir un dels mateixos motors de la lluita obrera contra els privilegis ja adquirits per la burgesia. Així ha pogut passar històricament que les democràcies actuals considerin que només poden ser-ho realment si estableixen com a finalitat de l'Estat la preservació i el foment dels drets fonamentals de les persones, àdhuc contra el populisme polític.

Una segona raó a favor de l'Estat polític de Locke es troba en el fet que la seva teoria ja comen-

ça a establir una clara diferenciació dels poders de l'Estat, que obliga a una limitació i control recíprocs. Impedeix així també que l'Estat entengui el seu paper de manera només funcional: com un exercici simplement administratiu de recursos.

Per què? Perquè tots els poders de l'Estat tenen el mateix origen i estan sotmesos a la mateixa llei natural racional, que és ètica. I aquí és on rau potser l'element més modern i actual de la concepció de la política de John Locke: la simple legalitat vigent mai no és criteri suficient per a l'obediència a l'Estat, car existeix una dimensió ètica vinculant per a tothom que és prèvia i constitutiva de l'Estat polític. Aquesta llei de lleis o metacriteri de tota la cosa pública conté la norma ètica fonamental de tota conducta i de tot Estat. Avui la identifiquem amb els drets humans. I la protesta actual contra la corrupció política tan insultant que estem patint des d'estructures administratives i de govern confirmaria el valor de la intuïció de John Locke: sense posar l'ètica a la base de la política no hi ha una veritable democràcia.

Recordem-ho: tothom està obligat a preservar la resta de la humanitat. Que segles després de Locke hàgim oblidat un principi tan fonamental, diu poc a favor de les nostres democràcies, que tanmateix volen ser més avançades que la dels escrits de Locke. La història sempre resulta paradoxal, oi?

JOAN ORDI FERNÁNDEZ (Monforte, 1955) és doctor en Filosofia i llicenciat en Teologia. És professor titular de Filosofia a l'INS Guinovarda, de Piera. E-mail de contacte: jordi@xtec.cat.